

УДК 631:368.914.2

DOI: 10.37332/2309-1533.2020.5-6.18

JEL Classification: G230, H530, H550, G220, I380

Бурденюк С.В.,
викладач економічних дисциплін,
ВСП «Кам'янець-Подільський фаховий
коледж харчової промисловості НУХТ»

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАКОПИЧУВАЛЬНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Burdeniuk S.V.,
lecturer in economics,
SSU "Kamianets-Podilskyi vocational College of Food Industry
of National University of Food Technologies"

PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF FUNDED PENSION PROVISION IN UKRAINE

Постановка проблеми. Одним з пріоритетних напрямів соціальної політики держави в умовах розвитку ринкової глобалізації є удосконалення системи пенсійного забезпечення, оскільки в існуючому вигляді вона не забезпечує належного задоволення потреб пенсіонерів. На майбутній напрямок розвитку української пенсійної системи впливають економічні труднощі, збройний конфлікт, зовнішній тиск з метою дотримання заходів жорсткої економії, міграція, безробіття та постійна неформальність на ринку праці. На часі, як ніколи, настала потреба в ефективній накопичувальній системі в Україні, оскільки заробітна плата більшості громадян нашої країни знаходиться на недостатньо високому рівні, що вимагає швидкого введення в дію накопичувального пенсійного забезпечення.

Вітчизняна пенсійна система знаходиться на черговому етапі реформування. Сучасний її стан не задовольняє потреби українських пенсіонерів. Солідарна пенсійна система не може повністю забезпечити своїми фінансовими ресурсами навіть поточні потреби пенсіонерів. У зв'язку з цим на потреби Пенсійного фонду України використовуються кошти Державного бюджету України. Така ситуація призводить до необхідності пошуку додаткових фінансових ресурсів у пенсійну сферу. На думку багатьох науковців і експертів, саме запровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування може стати досить потужним фінансовим джерелом поповнення фінансової бази пенсійної сфери і буде сприяти підвищенню доходів громадян пенсійного віку. Протягом останніх років серед експертів ведуться дискусії щодо механізму запровадження другого рівня національної пенсійної системи, формування системи захисту його пенсійних активів, використання відповідних фінансових інститутів. У зв'язку з цим дана тема є актуальною і потребує додаткового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведення пенсійної реформи в Україні підвищило науковий інтерес до дослідження питань, пов'язаних із функціонуванням трьох рівнів національної пенсійної системи, їх ефективним використанням як цілісного механізму. Це зумовлює використання відповідної законодавчої бази, що стосується питань побудови сучасної пенсійної системи України, нормативних і інструктивних документів, які регламентують взаємовідносини між суб'єктами всіх трьох її рівнів, відображають функції, права і обов'язки основних фінансових інститутів накопичувального пенсійного страхування. Серед них необхідно виділити: Закони України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», «Про недержавне пенсійне забезпечення» [10], «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи».

Формування вітчизняної пенсійної системи висвітлювали у своїх наукових працях провідні вчені Центру Разумкова (О. Піщуліна [6], О. Коваль, Т. Бурлай); науковці інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, а також С. Науменкова, В. Грушко [7], Ю. Скулиш, В. Рудик [12], М. Мальований [2].

Особливості запровадження і механізми функціонування накопиченого пенсійного забезпечення вітчизняної пенсійної системи на сучасному етапі розвитку суспільства досліджували фахівці і експерти Проекту USAID «Трансформація фінансового сектору» [5], Е. Лібанова [3], Б. Надточій, О. Палій, В. Базилевич, Т. Ткаченко і багато інших вітчизняних вчених.

Проте тенденції і особливості подальшого розвитку накопичувального пенсійного забезпечення в умовах реформування вітчизняної пенсійної системи, пошук оптимальних фінансових інститутів для ефективного функціонування її другого рівня, формування системи захисту пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм потребує більш глибокого і комплексного дослідження.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз пенсійної системи України та напрямків її реформування, з'ясування ролі накопичувального пенсійного страхування в системі соціального захисту населення, а також дослідження перспектив запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи в Україні. Удосконалення пенсійних систем на сучасному етапі найчастіше пов'язують зі збільшенням ролі накопичувального принципу в пенсійному забезпеченні. Така тенденція характерна для більшості країн світу, і, в тому числі, для України.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі реформування пенсійної системи країни покладають наступні критерії її ефективності: фінансова стійкість, надійність, соціальна справедливість, достатність тощо. Пенсійна система в існуючому вигляді не забезпечує належного задоволення потреб пенсіонерів. Вона працює в умовах значного фінансового дефіциту та знаходиться на перехідному етапі свого розвитку. Проте остаточного вигляду пенсійна система ще не отримала і перебуває у процесі постійного реформування. Для перебудови сучасної пенсійної системи необхідно удосконалити солідарну систему, втілити ідею накопичувальної пенсії в життя та сприяти розвитку добровільного пенсійного забезпечення.

Сучасний рівень заробітної плати і пенсій в Україні є набагато нижчим, ніж в більшості європейських країн і ще не досяг рівня відповідних міжнародних соціальних стандартів (табл. 1). Мінімальна пенсія на 1 січня 2020 року становила 1889 грн. За п'ять останніх років вона зросла на 815 грн. Розмір середньої пенсії за цей період зріс від 1690 грн до 3083 грн, тобто майже у два рази. Проте, якщо перевести українську пенсію у європейську валюту, то це приблизно 100 євро (EUR).

Таблиця 1

Динаміка прожиткових мінімумів, мінімальної та середньої заробітних плат та мінімальної пенсії у 2016–2020 рр.

(станом на 1 січня)

Показники	Рік				
	2016	2017	2018	2019	2020
Мінімальний прожитковий мінімум для працездатних осіб, грн	1378	1600	1762	1921	2102
Мінімальна заробітна плата, грн	1378	3200	3723	4173	4723
Мінімальний прожитковий мінімум для непрацездатних осіб, грн	1074	1247	1373	1497	1638
Мінімальна пенсія, грн	1074	1247	1452	1669	1889
Середня валова заробітна плата в країні, грн	5183	7104	8865	9223	10727
Середня пенсія за віком, грн	1690	1809	2557	2648	3083
Співвідношення мінімальної заробітної плати та середньої заробітної плати, %	26,5	45,0	42,0	45,2	44,0
Співвідношення мінімальної пенсії та мінімальної заробітної плати, %	77,9	39,0	39,0	40,0	40,0
Співвідношення мінімальної пенсії та середньої пенсії, %	63,6	68,9	56,8	63,0	61,3
Співвідношення середньої пенсії та середньої заробітної плати, %	32,6	25,5	28,8	28,7	28,7

Джерело: [6]

Якщо аналізувати рівень мінімальної і середньої заробітних плат, то він зростав більшими темпами за останні п'ять років, ніж пенсії. Так, мінімальна заробітна плата виросла більш ніж у 3,5 рази, а середня заробітна плата – більше ніж у два рази. Такі тенденції призвели до зниження коефіцієнта заміщення, тобто співвідношення середньої пенсії і середньої заробітної плати, – від 32,6% у 2016 році до 28,7% у 2020 році. Це означає, що сучасний розмір середньої пенсії українських пенсіонерів навіть на третину не заміщує середню заробітну плату працюючих громадян.

Демографічна криза, яка спостерігається в Україні, також негативно позначається на пенсійному забезпеченні наших громадян. Станом на 1 січня 2020 року зареєстровано 11,3 млн пенсіонерів та 10,6 млн працівників [5]. Така ситуація збільшує навантаження на працездатне населення і на солідарну пенсійну систему. Вона вже не спроможна повністю забезпечити пенсійні виплати за рахунок коштів Пенсійного фонду і вимушена залучати кошти Державного бюджету. У 2019 році на фінансування пенсій було витрачено з Державного бюджету 125,5 млрд гривень, що складає 45% бюджету Пенсійного фонду (табл. 2). Тобто економічний стан України не може дозволити собі сплачувати навіть існуючий мізерний рівень пенсій.

Для створення належного рівня пенсійного забезпечення в Україні необхідним є впровадження обов'язкового накопичувального пенсійного страхування як важливого елемента пенсійної системи (другого рівня), з метою формування пенсійних накопичень та збільшення сукупного коефіцієнта заміщення як головного індикатора достатності пенсійних виплат.

Динаміка доходів і видатків Пенсійного фонду України, млн грн

Показники	Рік			
	2016	2017	2018	2019
УСЬОГО ДОХОДІВ	256669	293240	352175	434957
1. Власні надходження до Пенсійного фонду	112574	159780	202084	241753
- внески виділені до Пенсійного фонду	107148	154301	196855	236262
- інші надходження	5426	5479	5229	5491
2. Трансферти з державного бюджету	142586	133459	150091	178066
- встановлений законом трансферт, який фінансує обов'язкові пенсії	57748	77356	99438	125482
- покриття дефіциту Пенсійного фонду	84838	56103	50653	52584
3. Трансферти з інших фондів	7	0	0	0
УСЬОГО ВИДАТКІВ	253449	291468	358605	435942
1. Видатки, які фінансуються Пенсійним фондом	202096	226676	259167	282832
- пенсії	190638	221343	244652	259293
- інші пільги	9060	1811	9049	18200
- адміністративні витрати	2398	3522	5466	5 339
2. Пенсії, які фінансуються державним бюджетом	51345	64791	99438	125482
3. Пільги, які фінансуються іншими фондами соціального страхування	7	0	0	0

Джерело: [7]

Функціонування системи загальнообов'язкового накопичувального забезпечення надасть можливість громадянам України отримувати після досягнення пенсійного віку додаткові пенсійні виплати за рахунок внесків до накопичувальної пенсійної системи. Протягом всього періоду накопичення буде здійснюватися інвестування внесків. Накопичення кожної особи підлягають обліку на індивідуальному накопичувальному пенсійному рахунку такої особи та можуть бути успадковані [1].

Солідарна система – це коли працюючі громадяни України платять податки (ЄСВ) і з цих податків виплачується пенсія сучасним пенсіонерам. Пенсія з солідарної системи залежить від страхового стажу, віку, індивідуального коефіцієнту заробітної плати, коефіцієнту вартості одного року стажу, який визначатиме держава, показника середньої заробітної плати, який також розраховуватиме держава.

Відповідно до діючого вітчизняного пенсійного законодавства, загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення полягає в тому, що частина внесків до Пенсійного фонду України буде спрямована в державний Накопичувальний пенсійний фонд України. Внески будуть мати персоналізований характер і враховуватися на індивідуальних пенсійних рахунках. Кошти Накопичувального фонду будуть інвестуватися в економіку України з метою захисту їх від інфляції, одержання інвестиційного доходу, забезпечення потреб держави в джерелах фінансування довгострокових інвестиційних проектів, що сприятиме економічному зростанню країни [8].

Серед фахівців і науковців вже тривалий період ведуться дискусії щодо практичного використання накопичувальних пенсійних програм. Деякі з них вважають, що для запровадження і розвитку накопичувальних складових пенсійної системи необхідно:

- уточнення умов запровадження II рівня (у т.ч. розмір внеску, оцінювання величини одного року стажу в солідарній системі для учасників дворівневої системи тощо);
- передачі Пенсійному фонду України функцій збирання й адміністрування коштів II рівня пенсійної системи, ведення системи єдиних пенсійних рахунків;
- забезпечення можливості залучення приватних компаній для управління активами й спрямування внесків II рівня до недержавних пенсійних фондів за бажанням і вибором застрахованих осіб;
- забезпечення виплат дострокових (підвищених) пенсій для особливих категорій професій, пов'язаних з ризиком для життя, за рахунок запровадження корпоративних (професійних) пенсійних схем;

– диверсифікованість схем приватного недержавного пенсійного страхування [14, с. 81].

Щоб накопичувальна система почала ефективно функціонувати, в сучасних реаліях для всіх громадян потрібно створити алгоритм: хто платить, скільки відсотків потрібно сплачувати із заробітної плати, зробити відповідні розрахунки, чи це буде зручно людині. Більшість науковців дотримуються думки, що для запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи потрібно мати ринок,

куди можна інвестувати її пенсійні кошти. Це пов'язано з тим, що пенсійні накопичувальні програми мають «довгі гроші», тобто збереження, які можна використовувати на фондовому ринку. На сьогодні в Україні такого ринку фактично немає. Був прийнятий законопроект, за яким контроль за діяльністю недержавних пенсійних фондів покладено на Комісію з цінних паперів фондового ринку. Це, вірогідно, перші кроки, про які можна сказати, що якщо будемо працювати в цьому напрямку ефективно, то за якийсь період часу зможемо запровадити і накопичувальну систему в повній мірі [11, с. 347].

Сучасні підходи до запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення відображаються у розробці нових законодавчих документів. Так, законопроектом 2683 передбачається створення Пенсійного казначейства, яке є юридичною особою публічного права, створюється Кабінетом Міністрів України та функціонує в організаційно-правовій формі установи, яка не має на меті отримання прибутку. Кабінет Міністрів України передає Пенсійному казначейству грошові кошти та майно для забезпечення його створення та початку функціонування. Для забезпечення управління та здійснення контролю за поточною діяльністю Пенсійного казначейства утворюється Рада Пенсійного казначейства. До складу Ради Пенсійного казначейства входять п'ять осіб, які призначаються шляхом обрання за результатами конкурсу [8].

Прогнозні розрахунки, які відображені у пояснювальній записці до даного законопроекту, показують потужну фінансову базу другого рівня вітчизняної пенсійної системи (табл. 3).

Таблиця 3

Прогноз впливу запровадження загальнообов'язкового накопичувального пенсійного забезпечення для учасників (макроекономічні показники)

Показники	Рік			
	2023	2030	2040	2050
Чисельність платників внесків, тис. осіб	10,571	9,977	9,246	7,928
Фінансові показники у цінах поточного року, млн грн				
Накопичувальні внески	48,534	105,301	261,506	448,192
Накопичені активи працівників	49,135	616,442	2,738,283	6,959,192
Активи пенсіонерів	x	26,439	408,333	1,936,000
Фінансові показники у % до ВВП				
Накопичувальні внески	0,09 %	1,2 %	1,8 %	2,2 %
Накопичені активи працівників	0,09 %	6,9 %	18,6 %	34,9 %
Активи пенсіонерів	x	0,6 %	5,0 %	14,2 %

Джерело: [10]

У перспективі система загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування може забезпечувати національну економіку значними фінансовими ресурсами. Їх, при розвинутому фінансовому ринку, можна буде інвестувати у різноманітні державні проекти.

Обов'язкова накопичувальна складова пенсійної системи дасть змогу втілити в життя такі важливі питання, як:

- посилити зацікавленість громадян та їхніх роботодавців у сплаті пенсійних внесків;
- зменшити «податковий тиск» на роботодавців за рахунок перерахування частини обов'язкових пенсійних внесків до Накопичувального фонду, який перераховувати із заробітку працівника;
- успадковувати кошти, обліковані на персональному пенсійному накопичувальному рахунку, спадкоємцями застрахованої особи;
- втілити в життя потужне джерело інвестиційних ресурсів для зростання національної економіки, що сприятиме розвитку національного фондового ринку завдяки здійсненню інвестицій в економіку країни за рахунок коштів накопичувального фонду;
- спростити ризики виплат низьких розмірів пенсій між першим та другим рівнями пенсійної системи;
- зробити більш ефективним управління системою пенсійного забезпечення за рахунок надання недержавним компаніям, функції управління пенсійними активами [13, с. 86].

Висновки з проведеного дослідження. Запровадження накопичувального обов'язкового рівня пенсійної системи в Україні, безумовно, є вкрай актуальним і необхідним кроком. В якомога скорішому запуску накопичувальної пенсії зацікавлені і держава, і громадяни, рівень пенсійного забезпечення яких на пряму залежить від можливостей економічного розвитку країни. А пенсійні накопичення можуть стати саме тим інвестиційним ресурсом, якого так гостро не вистачає сучасній Україні.

Практичне упровадження другого рівня пенсійної системи сприятиме роботі усіх трьох рівнів національної пенсійної системи. Суть загальнообов'язкового накопичувального пенсійного страхування полягатиме у тому, що частина обов'язкових внесків до пенсійної системи (загальний

рівень пенсійних відрахувань залишиться незмінним) накопичуватиметься у єдиному Накопичувальному фонді і обліковуватиметься на індивідуальних накопичувальних пенсійних рахунках громадян які (та на користь яких) сплачуватимуть такі внески. Ці кошти інвестуватимуться в економіку країни з метою отримання інвестиційного доходу і захисту їх від інфляційних процесів. Управління пенсійними коштами здійснюватимуть компанії з управління активами (для яких ця діяльність є професійною і буде ліцензуватись), обраними на конкурсній (тендерній основі). При інвестуванні пенсійних активів компанії будуть діяти згідно з вимогами законопроектів щодо напрямків інвестування, ринків, на яких можна буде здійснювати інвестиції. Безпосереднє зберігання пенсійних активів буде здійснювати банківська установа – зберігач, яка буде нести відповідальність за цільове використання цих активів.

Література

1. Лібанова Е. М. Пенсійна реформа в Україні: напрямки реалізації : колективна монографія. Київ : Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2010. 270 с.
2. Мальований М. І. Стан та проблеми фінансового забезпечення системи пенсійного страхування України. *Облік і фінанси*. 2014. № 1(63). С. 89-95.
3. Недержавне пенсійне забезпечення в Україні: оцінка та рекомендації. Проект USAID «Трансформація фінансового сектору». Київ, 2019. URL: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf (дата звернення: 25.07.2020).
4. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 25.07.2020).
5. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 25.07.2020).
6. Піщулїна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова. Київ : Видавництво «Заповіт», 2017. 453 с.
7. Пенсійна система / Грушко В. І., Скулиш Ю. І., Лаптев С. М. та ін. 4-те вид., доп. і перероб. Київ : Майстер книг, 2019. 512 с.
8. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення: Пояснювальна записка до проекту закону України від 27.12.2019 № 2683. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI01073A.html (дата звернення: 25.07.2020).
9. Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення: Проект Закону України № 2683 від 27.12.2019 р. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI01073A.html (дата звернення: 25.07.2020).
10. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України від 09.07.2003 р. № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-1.5> (дата звернення: 25.07.2020).
11. Реха К. Х. Сучасні проблеми та напрями реформування пенсійного забезпечення України. Модернізація фінансово-кредитної системи України: виклики глобалізації: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (24 березня 2017 року). Кривий Ріг: ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2017. С. 345-348.
12. Рудик В. К. Пріоритети пенсійної реформи в Україні на сучасному етапі. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2017. Вип.13. Т. 1. С. 45-53.
13. Чугунов І. Я., Насібова О. В. Еволюція фінансового механізму пенсійного забезпечення. *Вісник КНТЕУ*. 2016. № 1. С. 80-97.
14. Шумило М. М. Сучасний стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Вісник Національної академії наук України*. 2017. № 2. С. 76-87.

References

1. Libanova, E.M. (2010), *Pensiina reforma v Ukraini: napriamky realizatsii* [Pension reform in Ukraine: directions of realization], Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen imeni M.V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine, 270 p.
2. Malovanyi, M.I. (2014), "Status and problems of financial support of the pension insurance system of Ukraine", *Oblik i finansy*, no. 1(63), pp. 89-95.
3. USAID Financial Sector Transformation Project (2019), "Non-state pension provision in Ukraine: assessment and recommendations", Kyiv, available at: http://www.fst-ua.info/wp-content/uploads/2019/07/Voluntary_Private_Pensions_in_Ukraine-Assessment_jul2019_ua.pdf (access date July 25, 2020).
4. State Statistics Service, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (access date July 25, 2020).
5. Pension Fund of Ukraine, available at: <http://www.pfu.gov.ua> (access date July 25, 2020).
6. Pishchulina, O., Koval, O. and Burlai, T. (2017), *Finansovi, sotsialni ta pravovi aspekty pensiinoi reformy v Ukraini* [Financial, social and legal aspects of pension reform in Ukraine]. *Svitovyi dosvid ta*

ukrainski realii [World experience and Ukrainian realities]. *Tsentr Razumkova* [Razumkov Center], Vydavnytstvo "Zapovit", Kyiv, Ukraine, 453 p.

7. Hrushko, V.I., Skulysh, Yu.I. and Laptiev, S.M. (2019), *Pensiina systema* [Pension system], Maister knyh, Kyiv, 512 p.

8. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Explanatory note to the draft law of Ukraine "On compulsory funded pension provision", no.2683, dated December 27, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GI01073A.html (access date July 25, 2020).

9. The Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Draft Law of Ukraine "On Compulsory Accumulative Pension Provision", no. 2683, dated December 27, available at: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI01073A.html (access date July 25, 2020).

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), Law of Ukraine "On non-state pension provision", no. 1057-IV, dated July 9, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-1.5> (access date July 25, 2020).

11. Rekha, K.Kh. (2017), "Modern problems and directions of pension reform in Ukraine", *Modernizatsiia finansovo-kredytnoi systemy Ukrainy: vyklyky hlobalizatsii* [Modernization of the financial and credit system of Ukraine: challenges of globalization], *materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii* [materials of the All-Ukrainian scientific-practical Internet conference], (Kryvyi Rih, March 24, 2017), DonNUET im. M. Tuhan-Baranovskoho, Kryvyi Rih, pp. 345-348.

12. Rudyk, V.K. (2017), "Priorities of pension reform in Ukraine at the present stage", *Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu*, Iss.13, vol. 1, pp. 45-53.

13. Chuhunov, I.Ya. and Nasibova, O.V. (2016), "Evolution of the financial mechanism of pension provision", *Visnyk KNTEU*, no. 1, pp. 80-97.

14. Shumylo, M.M. (2017), "Current state and prospects of development of the pension system in Ukraine", *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, no. 2, pp. 76-87.